

Pojetí pachatele v sociální práci v České republice

View on Offender in Social Work Practise in Czech Republic

Petra Vašíčková

Mgr. et. Bc. Petra Vašíčková¹ vystudovala magisterský program v oboru sociální práce na Univerzitě Palackého v Olomouci a bakalářský program Sociální politiky a sociální práce na FSS MU v Brně. V současné době je studentkou doktorandského programu na Katedře Sociální politiky a sociální práce FSS MU v Brně. Zároveň také působí jako koordinátorka projektu Dopisování s vězni v Maltézké pomoci, o. p. s. a administrátorka v odborném časopise Sociální práce/Sociální práca.

Abstrakt

Článek předkládá přehled “pojetí pachatele“ jako různých interpretací o lidech páchající trestnou činnost v rámci sociální práce uplatňované v České republice. Využívá k tomu fenomenologická východiska a pojmosloví definovaná Alfredem Schützem, které sledují jednotlivé interpretace jako přiřazování významů k jednotlivým prvkům konstrukce sociální reality. U jednotlivých pojetí jsou sledovány tyto kategorie: „autor pojetí“, „nositel pojetí“, „subjekt“, „objekt pojetí“, „relevance“, „horizont situace“ a „způsob porozumění“, při tom je pozornost zaměřena na pojetí institucionalizovaná a deklarovaná. Celý článek se snaží inspirovat k reflexi a uvědomění si vlivů a okolností praxe sociální práce ve vztahu k pachatelům trestných činů. Zároveň nabízí přehled současné institucionalizované sociální práce s pachateli v České republice.

Klíčová slova

fenomenologie, Alfred Schütz, pojetí pachatele, sociální práce

Abstract

The article offer overview on offenders as various interpretations about people committing offences views within boundaries of social work in the Czech Republic. Phenomenology points of departure and terms by Alfred Schütz are used. The phenomenological recourse understands each view as interpretation – attach significance to each element of construction of social reality. These categories are observed in every view of offender: author of view, implementer of view, subject, object of view, relevance and way of understanding. Attention is focused on institutional and declarative views in the Czech Republic. Aim of the article is to be inspiration to reflexion and awareness the influences and circumstances of social work practice with offenders. At the same time offers overview of contemporary institutional social work with offenders in the Czech Republic.

Keywords

phenomenology, Alfred Schütz, view on offender, social work

Úvod

Fenomenologická sociologie Alfreda Schütze (1962) vychází z myšlenky, že jedinec i kolektiv přiřazuje světu významy a tím vytváří o něm odlišné interpretace. Životní situace určitého jedince může tak být posuzována různorodě a v konečné fázi ve vztahu k němu

mohou být také uplatňovány značně odlišné přístupy. Celý takový systém interpretací nazývám slovem „pojetí“. V praxi sociální práce tak sociální pracovníci a instituce uplatňují různá „pojetí pachatele“ v rámci různých pozic. O významu schopnosti porozumět si navzájem a vůbec uvědomit si příčiny a okolnosti těchto rozdílů píše Libor Musil (2008) v článku „Typologie pojetí sociální práce“. Jeho ohnisko pozornosti je zaměřeno na samotnou činnost sociální práce a slovo „pojetí“ spojuje s „orientací“. Tu definuje jako „*sebezpoznání a vzájemné poznávání různých, často lokálních či na specifické cíle zaměřených skupin sociálních pracovníků*“ (Musil 2008:42). I já bych ráda, aby tento článek napomohl orientaci jako schopnosti uvědomovat si principy vlastního „pojetí pachatele“ a rozpoznávat odlišná pojetí jiných aktérů a vytvářet tak kognitivní předpoklady pro schopnost vzájemně se při práci s pachateli doplňovat, jak o tom podobně píše Musil (2008:44).

Domnívám se také, že fenomenologie popsaná A. Schützem ještě více může podpořit schopnost náhledu a reflexe, k níž by tento článek chtěl inspirovat. Text chce tedy představit přehled deklarovaných „pojetí pachatele“ v sociální práci v současné společnosti České republiky z perspektivy fenomenologie. Hlavní otázkou tohoto článku je „**Jaké institucionalizované typy „pojetí pachatele“ deklarují aktéři sociální práce s lidmi, jejichž jednání je posuzováno v České republice jako trestný čin?**“²

V současné době vzhledem k jiným cílovým skupinám, se domnívám, a množství odborných článků a publikací tomu nasvědčuje, že jsou pachatelé v sociální práci opomíjeni a chybí zde propracovanější teoretická a metodologická základna, která by sociální práci s těmito lidmi více popsala. Důvodů může být celá řada. Domnívám se, že mezi ně patří různorodost a často velmi odlišná životní situace pachatelů, náročnost práce s nimi spočívající ve vysoké recidivě, pro mnohé je to jistě také pocit ohrožení a nebezpečí a v neposlední řadě také velké množství různých vlivů, které páchaní trestné činnosti ovlivňují (zákonodárství, atmosféra ve společnosti, osobnostní dispozice, sociální politika, výchova, patologie v rodině i v osobnosti, ekonomická situace ve společnosti aj). Volbu fenomenologické perspektivy pro zkoumání této problematiky jsem si zvolila proto, že se domnívám, že umožňuje zachytit i ty vlivy, ke kterým v rámci dané společnosti máme tendenci být slepí a umožňuje tak odhalovat široký kontext páchaní trestné činnosti. Ptám se v rámci ní na významy, které jsou jednotlivým prvkům „pojetí pachatele“ připisovány a jak je jim porozuměno v rámci konkrétního státu.

1 Sledované kategorie „pojetí pachatele“ v sociální práci

V „pojetích pachatele“ prezentovaných v tomto článku budu sledovat několik kategorií, na jejichž základě se pokusím zachytit jednotlivé významy a interpretace. Jedná se o tyto kategorie, které dohromady tvoří „pojetí pachatele“ jako celek: „autor pojetí“, „nositel pojetí“, „subjekt pojetí“, „objekt pojetí“, „horizont situace“, „relevance“ a „způsob porozumění“. Jedná se o kategorie, které vychází ze Schützovi fenomenologické sociologie (1962) a já je využívám k popsání a vytvoření přehledné struktury významů přikládaných životnímu světu jedince. Tyto kategorie se mohou vzájemně prolínat a někdy mohou mít dokonce stejný obsah (př. „autor pojetí“ a „nositel pojetí“). Ve své podstatě jsou mými „relevancemi“ sledovanými v procesu analýzy. Jejich hlavním významem v tomto článku je napomoci orientaci v jednotlivých „pojetích pachatele“. Tyto kategorie pomáhají také rozdělit „pojetí pachatele“ do různých typů a sledovat tak určitá specifika a souvislosti. Nyní tyto kategorie budu stručně definovat.

První kategorie odpovídá na otázku „Kdo (teorie a autor, zákon) pojetí definuje?“ Ptá se po „**autorovi**“, tvůrci (případně zdroji), který popisuje a vymezuje dané pojetí. Na tuto kategorii navazuje „**nositel**“, což je organizace, která pojetí uplatňuje, případně, kde se uplatňuje. Hledám v konkrétním pojetí klíčového garanta, distributora či autoritu prosazující dané pojetí

a vytvářející očekávání vůči svým členům, že budou dané pojetí uplatňovat. Nositel může být současně autorem pojetí a teoreticky také subjektem, avšak pouze v případě, že jde o jedince. Vlastnosti autora a nositele může mít jak jednotlivec, skupina jedinců, tak třeba i instituce nebo organizace. „**Subjekt pojetí**“ je kategorie označující jedince, který uplatňuje dané pojetí v přímé práci s pachatelem, a význam, který je tomuto pracovníkovi přisuzován. Mluvím zde o konkrétním sociálním pracovníkovi. Vedle subjektu jako činitele sociální práce je „**objekt pojetí**“³ jako označení a význam pro jedince, který je předmětem sociální práce, např. klient, uživatel služeb. Pojem „**horizont situace**“ popisuje Schütz (1962) jako dobře známé prostředí, jenž obsahuje celou řadu vzájemně propojených prvků celého pojetí (i za rámec samotného pojetí). Představuje širší kontext, ve kterém je „pojetí pachatele“ zakotveno. Definuji ho tedy jako kontext, který ovlivňuje představu o jednotlivých prvcích a jejich vztazích v „pojetí pachatele“. „**Relevance**“ je možné česky nahradit slovem „důležitosti“, které jsou vyzdvihovány, na které je v rámci daného pojetí zaměřována pozornost a představují určité zájmy a preference v systému relevancí. Poslední kategorií, která není jasně ohraničena a může obsahovat celou širokou škálu prvků, charakteristik, činností, znaků a vlastností je „**způsob porozumění**“. Mluvím zde o interpretacích a schématech představující způsob porozumění, ať už ve formě metod, přístupů, technik a jiných interpretačních útvarů. Nejedná se tedy jen o porozumění ve formě mentálního charakteru, ale také o činnost, reakci, kterou v rámci celého pojetí uplatňuje daný subjekt a představuje určité zrcadlo latentního způsobu porozumění.

Na základě těchto kategorií je možné sledovat různé osy, podle kterých je možno dělit „pojetí pachatele“ ve vztahu k sociální práci do různých typů. Na ose „**nositele pojetí**“ rozlišuji (1) pojetí individuální prezentované a realizované jedincem na osobní úrovni, dále (2) pojetí institucionalizované, představující abstraktní předlohy uplatňované v konkrétních organizacích a nakonec (3) pojetí akademické, jehož reprezentantem je odborník nebo vědecký pracovník (případně skupina), která pojetí předává na základě odborných znalostí a dat ve formě vzdělávání.

Další typologie, na kterou ještě před představením konkrétních pojetí upozorním, je typologie na ose „**způsobu porozumění**“, které je zrcadleno také v charakteru uplatňování. Zde je možné mluvit o (1) ideálním „pojetí pachatele“, jenž vypovídá o ideálech, které autor pojetí má, vypovídá o tom, jaké bychom si přáli, aby to bylo, jak by to bylo nejlepší, co by se mělo a jak by se to mělo. Neznamená to však, že v praxi toto pojetí je prakticky implementováno. Tato pojetí jsou založena spíše na teoretických a filosofických premisách či osobních vnitřních ideálech a často zrcadlí hodnoty autora pojetí, případně nositele a samotného subjektu. Oproti tomu je (2) „pojetí pachatele“ uskutečňované, které je zobrazeno v jednání a v konkrétních opatřeních. Má tedy nejčastěji charakter určité činnosti a projevu, a to ať už verbálního nebo neverbálního. Mezi těmito dvěma typy pojetí je možné sledovat ještě pojetí (3) prezentované, které je deklarováno jedincem nebo skupinou a částečně spojuje ve svém „pojetí pachatele“ ideály s konkrétními projevy v každodenním životě.

Osa „objektu pojetí“ může rozdělit pojetí podle určitých charakteristik jedince (případně skupiny), ke které je činnost směřována. Nejčastěji můžeme v praxi sociální práce v rámci této osy mluvit o (1) „pojetí pachatele“ jako mladistvého, (2) „pojetí pachatele“ jako uživatele drog, případně specifikovat (3) „pojetí pachatele“ podle určitého etnika (aj.).

Musilovo (2008) „pojetí sociální práce“ bych zařadila ke kategorii „**relevancí**“, kdy jednotlivé uskutečňování sociální práce je utvářeno na základě zdůrazňovaných určitých hodnot a důležitostí, které uvádí Musil pod hlediskem „**důraz na specifickou oboru SP**“

(„administrativní - běžné úřední postupy, důraz na specifčnost sociální agendy; „profesionální“ - důraz na unikátnost zaměření sociální práce a na specifčnost jejich postupů; „filantropické“ - důležitý je vztah, „aktivistické“- důležitá je angažovanost, ne obor). Oproti mému vymezení pojetí Musil (2008) klade ohnisko své pozornosti na sociální práci jako obor, já jej směřuji na pachatele jako „objekt pojetí“, se kterými se můžeme setkat v rámci sociální práce.

V tomto článku se zaměřím na „pojetí pachatele“ institucionalizovaná, která jsou vytvářena určitými kolektivy a uplatňována v praxi sociální práce s pachateli. Zároveň je však také třeba si uvědomit, že půjde o pojetí prezentovaná, která při srovnání s projevy v každodenním životě sociálních pracovníků v některých ohledech mohou být odlišná. Je to dáno také charakterem zdrojů využívaných k analýze pojetí pachatele, jimiž jsou oficiální dokumenty a odborná literatura. Jednotlivá „pojetí pachatele“ jsou popisována podle kategorie „nositele pojetí“.

2 Pojetí pachatele jako obecného objektu sociální práce

V následujících řádcích se budu zabývat specifickými „pojetími pachatele“, která se zaměřují na práci s lidmi páchajícími trestnou činností. Obávám se však, že celý obraz by byl neúplný a zkrácený kdybych alespoň stručně neuvědla i jedno „pojetí pachatele“ jako obecného objektu sociální práce, a to ve vztahu k sociálním službám. Toto obecné pojetí je totiž v současné situaci v České republice zásadní a ovlivňuje i další „pojetí pachatele“, neboť pro mnoho „nositelů pojetí“ a „subjektů pojetí“ je obligatorní svým legislativním charakterem.

2. 1 Pojetí pachatele jako uživatele sociálních služeb

Toto pojetí bylo ukotveno Zákonem č. 108/2006 Sb. o sociálních službách (dále jen Zákon 108/2006), který se stal klíčovou normou pro všechny sociální pracovníky v sociálních službách definovaných podle tohoto zákona. Ze své legislativní podstaty se tedy Parlament ČR usnesl na tomto zákoně a 14.3.2006 vyšel v platnost. Klíčovým **autorem** tohoto pojetí je tedy Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky.

Na základě tohoto zákona jsou pak povinni se jim řídit všichni poskytovatelé sociálních služeb, které tento zákon definuje jako *právníckou nebo fyzickou osobu, která má k této činnosti oprávnění podle zákona. Poskytovatelem sociální služby není subjekt, který není registrován jako poskytovatel sociálních služeb ve smyslu tohoto zákona*“ (iregistr 2013). Poskytovatelé sociálních služeb uplatňují toto pojetí (jsou tedy „nositeli“), které vymezuje v základním rámci právě Zákon 108/2006.

Konkrétními **subjekty** tohoto pojetí jsou sociální pracovníci v organizacích registrovaných jako poskytovatelé sociálních služeb.

„Objektem pojetí“ je „uživatel služby“ primárně jako občan České republiky. Zákon 108/2006 sebou přinesl jasnou definici objektu (adresáta) těchto služeb. Sociální služby obsahují širokou škálu činností sociální práce pro lidi v různých tíživých životních situacích. Také pachatelé jsou skupinou využívající tyto služby na základě svých individuálních potřeb. Proto také toto pojetí je pro ně relevantní. *„Nový zákon o sociálních službách staví osobu, která chce využít poskytovaných služeb do pozice smluvní strany. V době uzavření smlouvy mezi danou osobou a poskytovatelem sociálních služeb se osoba stává uživatelem sociálních služeb.“* (Hloušková, Mařátková, Kovalčík, Ryba In Smutek 2006:219,220) Oproti dřívější právní úpravě, tak uživatel není již klientem, ale pojmenování „uživatel“ předjímá roli

aktivního činitele. „*Sociální služby musí reagovat na jeho konkrétní individuální potřeby, být službami „šitými na míru“, naplňovat všechny kritéria dostupnosti (místní, časové, finanční atd.) a především být kvalitní, tzn. naplňovat požadavky standardů kvality*“ (Plass In Smutek 2006:89).

Práce s pachatelem v tomto pojetí jako uživatelem služeb v rámci Zákona 108/2006 je ovlivněna celou situací sociální politiky státu ve vztahu k sociálním službám. Způsob, jakým jsou nastavovány podmínky určuje do značné míry způsob práce s objektem sociální práce. „**Horizontem situace**“ tohoto „pojetí pachatele“ je tak aktuální politická situace ve státě a trendy Evropské unie, která má na domácí politiku také výrazný vliv. Konkrétní uplatňování tohoto pojetí je pak dáno konkrétními organizacemi a jejich charakterem, který může být velmi odlišný (jiné pojetí můžeme čekat od sociální služby pro lidi bez domova provozovanou např. Charitou a městem). Každá organizace tak má také svůj specifický „horizont situace“ v rámci svého postavení v síti služeb, který může obsahovat otázku financí či jakékoliv jiné okolnosti ovlivňující „pojetí objektu“ sociální práce. Základní rámec, který však zákon stanoví je závazný pro všechny, kteří chtějí být registrovanou sociální službou a žádat o finanční dotaci. Způsob, jakým toto pojetí rozumí sociální práci s pachatelem je tedy úzce spjato s pojetím sociálních služeb. Tento zákon právě popsány standardy kvality služeb a dalšími podmínkami definuje pozici objektu sociálních služeb. Další „**způsoby porozumění**“ jsou dány definovanými základními činnostmi, zařízeními, formami a druhy sociálních služeb. Základní rozdělení sociálních služeb je na sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence. Nebudu všechny možné typy služeb více rozepisovat, neboť se jedná o odborné veřejnosti známé informace. Chtěla bych však zde jen uvést ty služby, které přímo zmiňují pachatele trestné činnosti, a to nejčastěji jako *osoby, jejichž způsob života vede ke konfliktu se společností* nebo jako *osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody*. Obě dvě tyto možnosti jsou podle tohoto zákona interpretovány jako nepříznivé sociální situace (§3). Tyto osoby jsou zmiňovány v Zákoně 108/2006 nejčastěji v rámci sociálního poradenství, služeb sociální prevence (§53), působností obce s rozšířenou působností a služby domů na půl cesty.

Relevance, které můžeme v tomto pojetí sledovat jsou popsány i v samotném zákoně, a to v §2 s názvem „*Základní zásady*“, kde je zdůrazňováno, že každá osoba má nárok na bezplatné poskytnutí základního sociálního poradenství o možnostech řešení nepříznivé sociální situace nebo jejího předcházení, deklaruje relevanci zachování lidské důstojnosti uživatelů při poskytování služby, respektování individuálně určených potřeb osob, působení na osoby aktivním způsobem, podporování rozvoje samostatnosti, motivování k takovým činnostem, které nevedou k dlouhodobému setrvávání nebo prohlubování nepříznivé sociální situace, a posilování jejich sociální začleňování. Sociální služby musí být poskytovány v zájmu osob a v náležitě kvalitě takovými způsoby, aby bylo vždy důsledně zajištěno dodržování lidských práv a základních svobod osob (srov. Zákon 108/2006, § 2).

3 Pojetí pachatele jako specifického objektu sociální práce

3.1 Pojetí pachatele jako osoby ve výkonu trestu odnětí svobody

Toto pojetí je v první řadě definováno Zákonem o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. a dalšími závaznými právními předpisy specifickými pro výkon vězeňství, které ve své působnosti naplňuje a doplňuje Vězeňská služba České republiky (dále jen VS ČR). Na **autorství** se tedy podílí Ministerstvo spravedlnosti a VS ČR, která je také **nositelem** tohoto „pojetí pachatele“. Toto „pojetí pachatele“ má jen velmi slabý vztah k „pojetí pachatele“ jako

uživatele služeb, kterého jsem definovala výše. Konkrétně tento vztah interpretoval ředitel Odboru sociálních služeb Ministerstva práce a sociálních věcí ČR Mgr. Žárský, který se k tomu ve vztahu k Odboru výkonu vazby a trestu, ještě před účinností Zákona 108/2006 vyjádřil následovně: „*Sociální pracovník ve vězeňské službě, ve smyslu zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb., nevykonává sociální poradenství, ale sociálně právní poradenství a další odborné činnosti sociální práce, které jsou vykonávány mimo oblast sociálních služeb. Zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb. se na oblast spravovanou Vězeňskou službou ČR vztahuje pouze v části osmé, kde v § 110 jsou stanoveny předpoklady pro výkon povolání sociálního pracovníka.*“ (Gojová, 2009: 204)

Subjekty sociální práce uplatňující pojetí osob ve výkonu trestu odnětí svobody jsou sociální pracovníci věznic, kteří jsou v každé věznici a mají na starosti kolem 200 osob⁴ a jak bylo uvedeno výše mají mít v závislosti na Zákoně 108/2006 vysokoškolské vzdělání. Iva Günzlová (in Gojová, 2009), která působí jako metodička Odboru výkonu vazby a trestu Generálního ředitelství VS ČR uvádí, že sociální pracovník standardně vykonává činnosti uvedené v nařízeních generálního ředitele, kterými jsou stanoveny úkoly občanských zaměstnanců a příslušníků VS ČR při zabezpečení výkonu trestu odnětí svobody a výkonu vazby. Dále mluví o tomto pracovníkovi jako o odborném zaměstnanci, jehož základním úkolem je samostatná sociální práce, která je zaměřena zejména na plynulý přechod odsouzených do řádného občanského života. Při její realizaci sociální pracovník dbá na zajištění a dodržení standardů kvality poskytovaných sociálních služeb při práci s vězňenými osobami a plní samostatným a tvůrčím způsobem své úkoly (Gojová, 2009: 204,205). Jak je role sociálního pracovníka interpretována v tomto pojetí představují také pravomoce, které jsou jim přidělovány. Günzlová (In Gojová, 2009) uvádí, že sociální pracovník se zúčastňuje aktivně jednání poradních orgánů ředitele věznic včetně poradny drogové prevence a odborných komisí, předkládá odborná stanoviska k přerazování odsouzených v rámci vnitřní diferenciaci, v návaznosti na změny v chování a jednání jemu svěřených odsouzených navrhuje umístění odsouzených do krizového, výstupního, specializovaného oddělení, oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením a do bezdrogové zóny. Dále se také podílí se na návrhu k rozhodování o udělení přerušování výkonu trestu, povolování volného pohybu mimo věznici, dočasného opuštění věznic, účasti odsouzených na akcích mimo věznici, povolování návštěv bez zrakové či sluchové kontroly a přerazování odsouzených do jiného typu věznic nebo jejich přemístění. Poslední uvedenou pravomocí je podávání návrhu výše sociální výpomoci při výstupu z výkonu trestu nebo výkonu vazby. (Gojová, 2009: 204,205).

V současné době podle informací vězeňské služby pracuje ve VS ČR 117 sociálních pracovníků (Hnidková viz níže). Stav odsouzených k 1.1.2013 (tj. standardní stav českých věznic) byl 22 638 vězňů, k 14.1.2013 (po prezidentské amnestii, což je nestandardní situace) je tento počet 6 326 vězňů. V prvním případě tak na jednoho sociálního pracovníka průměrně připadlo 193 odsouzených. Kdyby se tedy sociální pracovník každou hodinu své 8hodinové pracovní doby věnoval jednomu pachateli, tak by se na každého dostalo setkání se sociálním pracovníkem zhruba jednou za měsíc. Hnidková (metodik odboru výkonu vazby a trestu VS ČR) v emailové korespondenci ze dne 7.12.2012 uvádí, že sociální pracovníci ve věznicích se řídí paragrafy upravující předpoklady pro výkon povolání sociálního pracovníka a dalšího vzdělávání sociálních pracovníků, dále taky vnitřními předpisy věznic, které jsou specifikovány v rámci typu věznic, případně detenčního zařízení.

Objekt sociální práce je označován pojmy „obviněný“, a „odsouzený“. Tyto pojmy Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. vymezuje tak, že může jít pouze o odsouzeného přijatého na základě písemného nařízení výkonu trestu vyhotoveného soudem (§ 6). V rámci

tohoto zákona jsou vyzdvihovány práva a povinnosti, které vězni náleží a je nutné, aby byl pachatel také seznámen s vězeňským řádem. V **horizontu** širšího kontextu Česká republika jako stát Evropské unie se řídí různými doporučeními a pokyny ze strany orgánů na celoevropské úrovni. Takovou institucí je také Rada Evropy, která formulovala základní zásady zacházení s odsouzenými, které jak uvádí Černíková (2008:145) přispívají k větší účinnosti trestu odnětí svobody a též ke snížení působení nežádoucích důsledků výkonu trestu odnětí svobody a vztahují se na všechny zaměstnance věznic.

Mezi tyto zásady patří:

Zásada individualizace – vyjadřuje požadavek zohledňovat různost vězeňské populace.

Zásada normálnosti – obsahuje požadavek, aby se život ve věznici co nejvíce blížil realitě života i nárokům, požadavkům a povinnostem.

Zásady odpovědnosti – zdůrazňuje požadavek, aby organizování života ve věznici obsahovalo, přinášelo odsouzeným více příležitostí rozhodovat se a nést za své rozhodnutí odpovědnost.

Zásada bezpečnosti a bezpečí – zdůrazňuje individuální posouzení rizika ohrožení společnosti bezpečí ve věznici Černíková (2008:145-148).

Tyto zásady by měly být závazné pro celou vězeňskou službu, tak také pro sociální pracovníky věznic jako její členy. Stejně tak by měly být uplatňovány Standardní minimální pravidla OSN (1977) pro zacházení s vězni a jiné směrnice vycházející z norem, ke kterým se Česká republika zavázala. Hlavními **relevancemi** tohoto normativně vymezeného pojetí a věznic jako takových je bezpečnost a lidská práva. To, jak tyto priority jsou uplatňovány a naplňovány v jednotlivých institucích v praxi je však otázkou šetření v samotných věznicích a osobně se domnívám, že je závislé na personálu a vedení každé z věznic. Jedná se spíše o ideály tohoto pojetí.

„Způsob porozumění“ pachateli popisuje samotná VS ČR i někteří autoři odborné literatury v rámci sociální práce, kteří toto prostředí popisují jak v právech a ideálech, tak také v praktické činnosti sociálních pracovníků. Černíková (2008) ve své publikaci „Sociální ochrana“ popisuje činnost sociálního pracovníka následovně: *„Svým působením má pomáhat obviněnému nebo odsouzenému orientovat se a hledat cesty uspořádání si svých sociálních vztahů ke svým nejbližším, ke společenství, ve kterém žil, včetně zaujetí pozitivního postoje ke společnosti – jejím normám a hodnotám. Napomáhá odsouzenému nebo obviněnému řešit jeho sociální situaci, podněcuje ho, aby se zabýval svým sociálním vývojem – jaký podíl měla sociální situace na kriminální kariéře, k jakým proměnám došlo v jeho sociální situaci v důsledku spáchání trestného činu, v důsledku pobytu ve vazbě a výkonu trestu.“* (Černíková, 2008:99) V tomto úryvku můžeme identifikovat několik významů – interpretací ve vztahu k pachateli: pachatel potřebuje pomoc („pomáhá obviněnému“, „napomáhá odsouzenému“), předpokládá, že obviněný nebo odsouzený se hůře orientuje, nemá uspořádané své sociální vztahy, má negativní postoj ke společnosti, potřebuje řešit svoji sociální situaci, je třeba, aby se zabýval svou sociální situací.

VS ČR na svých stránkách (www.vscr.cz) uvádí, že *„základním nástrojem sociální práce s nově přichozími odsouzenými jsou vstupní pohovory, které jsou podkladem k vypracování sociální anamnézy a mimo jiné se zde řeší i praktické otázky a problémy ze života odsouzených.“* Sociální práce zde již není interpretována jako pomoc, ale jako odborná činnost, která řeší různé otázky a problémy odsouzených. Sociální pracovník poskytuje odsouzenému potřebné informace, a to hlavně ve vztahu ke sociálnímu a zdravotnímu

pojištění během výkonu trestu odnětí svobody a k další relevantním otázkám a problémům vztahujícím se k sociálním záležitostem (Vězeňská služba ČR, 2012).

S dalšími formulacemi činnosti sociálních pracovníků, které přiřazují různé významy v rámci „pojetí pachatele“ se můžeme setkat, jak v odborné literatuře, tak i v prezentacích samotné VS ČR (Gojová 2009, Hnidková 2012, Černíková, 2008:220):

- Snižuje napětí a poskytuje sociálněprávního poradenství (vazba);
- v rámci individuálního a skupinového zacházení s odsouzenými má jeho práce charakter sociální terapie směřující k sociální rehabilitaci;
- podněcuje jedince k pozitivnímu rozvíjení sociálních dovedností;
- provádí výchovnou a poradenskou činnost;
- vede nejméně jednu průběžnou aktivitu s obviněnými, zpravidla z oblasti preventivně výchovných nebo vzdělávacích programů (se zaměřením na získávání sociálních dovedností);
- podílí se na vytváření koncepce zacházení s odsouzenými, programů zacházení a na zpracování návrhu vnitřní diferenciaci odsouzených;
- zpracovává společně s ostatními odbornými zaměstnanci konkrétní programy zacházení svěřených odsouzených, přitom podle potřeby spolupracuje s příslušnými orgány sociálního zabezpečení;
- podílí se na vyhodnocení účinnosti programů zacházení v oblasti své působnosti, navrhuje jejich změny;
- spolupodílí se na zkoumání příčin vzniku mimořádných událostí a navrhuje příslušná opatření k jejich předcházení a eliminaci ze sociálního hlediska;
- vypracovává sociální posouzení, sociální diagnózu a individuální socioterapeutický plán v rámci komplexní zprávy s příslušným doporučením pro program zacházení, přičemž;
- hodnotí dosažené činnosti na výstupním oddělení;
- získává a ověřuje informace a poznatky, které jsou důležité pro vypracování sociální anamnézy;
- zjišťuje podmínky, faktory, které ovlivnily sociální vývoj obviněného nebo odsouzeného;
- podílí se na výběru odsouzených k zařazení do práce, vzdělávání a rekvalifikace;
- analyzuje situaci v oblasti sociálně patologických jevů, spolurozhoduje o zařazení odsouzených do seznamu objektů možného napadení či ohrožení, provádí vytipování konfliktních a psychicky labilních vězňů, navrhuje a podílí se na realizaci preventivních opatření;
- spolupracuje s rodinou, hledá podněty k pozitivní změně chování spolupráce se sociálním kurátorem a společenskými organizacemi; je garantem kontinuální sociální práce, v jejímž rámci udržuje přímé pracovní kontakty s orgány státní správy, církvemi, charitativními a zájmovými občanskými sdruženími, odd. soc. právní ochrany dětí aj.;
- spolupracuje s ostatními odbornými zaměstnanci věznice, apod.;
- zprostředkovává první kontakt obviněného nebo odsouzeného s kurátorem;
- vytváří předpoklady pro navázání příznivých sociálních kontaktů, vztahů s určitým společenstvím.

Tyto činnosti nejčastěji interpretují práci sociálního pracovníka jako **práci s informacemi** (*sociálněprávní poradenství, získávání a ověřování informací a poznatků, zjišťování podmínek, faktorů...*), případně **hodnocení a analýzu různých situací** (*zpracování sociální diagnostiky, zhodnocení dosažené činnosti*) a jako **terapeutické a výchovné působení na klienta a jeho prostředí** (*spolupráce s rodinou, snižování napětí, hledá podněty k pozitivní změně, zprostředkování prvního kontaktu obviněného nebo odsouzeného s kurátorem vytváření předpokladů pro navázání příznivých sociálních kontaktů...*).

Toto „pojetí pachatele“ je významně ovlivněno vlivem kultury organizace a charakterem organizace - VS ČR. A jak již bylo uvedeno výše relevancemi v rámci této organizace jsou bezpečnost jako klíčový úkol věznice a lidská práva.

3.2 Pojetí pachatele Probační a mediační služby podle restorativní justice v ČR

Restorativní justice pochází z anglického slova *restore*, které znamená „obnovit“, „navrátit do původního významu“. Jedná se o koncept zacházení s pachateli, který se odlišuje a vytváří alternativu k tradiční retributivní trestající justici. (Karabec, 2003). Karabec uvádí, že se jedná o „*soubor postulátů, cílů a metod, které charakterizují určitý přístup k řešení problematiky zločinnosti*“ (Karabec, 2003:8). V České republice toto pojetí začalo být uplatňováno v roce 1991, kdy byl zaveden institut alternativ v trestní justici. V současné době je restorativní justice realizována v rámci Probační a mediační služby ČR, která vznikla v roce 2000. Rozum (In Karabec, 2003: 42) uvádí, že tento subjekt představuje novou instituci na poli trestní politiky, vychází ze součinnosti dvou oblastí – sociální práce a trestního práva. Toto „pojetí pachatele“ je reprezentováno v České republice dvěma základními institucemi, a to zákonem (Zákon o Probační a mediační službě č. 257/2000 Sb.) a Probační a mediační službou ČR (dále jen PMS).

Mnozí autoři (Karabec 2003, Rozum in Karabec 2003, Štern, Ouředníčková, Doubravová, 2010) uvádí, že „duchovním otcem“ tohoto „pojetí pachatele“ restorativní justice je Howard Zehr (In Karabec 2003), který definoval jednotlivé principy a koncepci trestní spravedlnosti, kterými se nechala inspirovat i restorativní justice v České republice. Konkrétní podobu a definování tohoto pojetí v ČR definuje Zákon o Probační a mediační službě č. 257/2000 Sb. (dále jen Zákon 257/2000) Autoři tohoto zákona byli jako členové vládního, tak i nevládního sektoru. Štern, Ouředníčková a Doubravová (2010:13) uvádí, že pro vznik PMS bylo důležité společné úsilí univerzitního prostředí, nevládních aktivit i zkušeností dobré praxe a současně podpora ze strany Ministerstva spravedlnosti ČR a Nejvyššího soudu ČR (**autoři**).

Samotné restorativní pojetí pachatele v rámci sociální práce uplatňuje PMS („**nositel**“) ve spolupráci s neziskovými a jinými organizacemi, které mohou poskytnout programy pro pachatele nebo umožňují naplňovat základní cíle restorativní justice, př. obecní úřady, Sdružení Podané ruce. Probační a mediační služba je organizační složkou státu a účetní jednotkou (Zákon 257/2000) která „*usiluje o zprostředkování účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů spojených s trestnou činností a současně organizuje a zajišťuje efektivní a důstojný výkon alternativních trestů a opatření s důrazem na zájmy poškozených, ochranu komunity a prevenci kriminality*“ (<https://www.pmscr.cz/o-pms/>). Další popis a vymezení práce a statutu PMS definuje Zákon 257/2000. Přesto, že v tomto pojetí se zabývá popisem PMS, tak je třeba říci, že samotný koncept restorativní justice odmítá státní monopol na řešení konfliktů trestní povahy (Karabec, 2003). Některé činnosti jako je například mediace tak mohou realizovat i jiné subjekty jako například soukromní mediátoři.

Subjekty vykonávající v rámci této organizace samotnou práci s pachateli jsou probační pracovníci, pro něž zákon definuje dvě funkce, a to buď úředníka nebo asistenta PMS. Úředník PMS musí mít vysokoškolské vzdělání ve společenskovědní oblasti získané ukončením studia v magisterském studijním programu a odbornou zkoušku, kterou mu středisko umožní vykonat po absolvování základního kvalifikačního vzdělání pro úředníky PMS. (Zákon 257/2000, §6, §2) Asistent musí mít středoškolské vzdělání v společenskovědní oblasti. Jak již bylo uvedeno výše, práce probačního pracovníka je novou formou činnosti, která je sloučením profese právníka a sociálního pracovníka. To je také důvod, proč toto pojetí řadím mezi pojetí sociální práce.

Objekty „pojetí pachatele“ restorativní justice jsou osoby ve třech pozicích, ve kterých je také na ně nahlíženo, a to „obviněný“, „obžalovaný“ a „odsouzený“. Tato pojmenování zdůrazňují stádium soudního procesu, kdy s pachateli pracovníci jednají a jejich postavení. Také se zde uplatňuje pravidlo presumpce nevinoty, kdy na účastníka trestního řízení je nahlíženo jako na nevinného, dokud není pravomocným rozsudkem soudu rozhodnuto o opaku. Pachatel zde není vnímán jako izolovaná jednotka, ale jako jedinec, který je součástí určité komunity, která na základě jeho činu utrpěla ujmu. Také je zde důležitá osoba oběti. V rámci jednoho z hlavních principů restorativní justice nápravy a obnovy je nahlíženo na pachatele jako na někoho, kdo se má aktivně podílet na náhradě způsobené škody a celá činnost je směřována k podpoře uvědomění si důsledků jednání pachatele pro společnost, komunitu, pro oběť.

Alternativní tresty patří mezi trendy posledních dvou desetiletí, kdy se hledají nové cesty trestání s ohledem na naplnění nejen represivních a preventivních cílů, ale také těch výchovných. Tyto tresty tak odpovídají na negativní vlivy, které sebou přináší výkon trestu odnětí svobody, jako je například prisonizace. Jejich realizaci také podporují aktuální evropské trendy, nízká účinnost trestu odnětí svobody (vysoká recidiva), ekonomická náročnost vězeňského systému, nesoulad represivní strategie s aktuálními deklarovanými hodnotami společnosti a sledování nových cílů, zdůrazňovaných restorativní justicí (př. urovnání vztahů) (Černíková, 2008, Inciardi, 1994). Karabec (2003) mluví o „krizi trestu odnětí svobody“, která vznikla v posledních desetiletích jako důsledek neustále se zvyšujícího počtu vězeňské populace a mnoha nežádoucích efektů, které přináší výkon trestu odnětí svobody. Stejně tak zmiňuje uvědomění si nutnosti reflektovat potřeby obětí trestných činů, které v rámci tradiční trestní justice často byly ještě více poškozovány. Česká republika, která tento alternativní přístup ve vztahu k zločinnosti nastoluje systematicky od roku 2000, je v procesu synchronizace jednotlivých složek, modifikace a vyjednávání ve vztahu k předcházejícímu tradičnímu systému justice. Celá tato situace je součástí „**horizontu situace**“ tohoto „pojetí pachatele“.

S pohledem na **relevance** (významnosti) v „pojetí pachatele“ restorativní justice klade důraz na urovnání, uzdravení narušených vztahů ať už mezi jedinci nebo v komunitě, které vznikly v důsledku trestné činnosti. „*Pojetí restorativní justice maximalizuje příležitosti pro navázání kontaktu, dialogu, docílení dohody mezi obětí a pachatelem. Pokání, odpuštění a poté akceptace pachatele obětí i dotčeným společenstvím představují ústřední instituty.*“ (Černíková 2008:186). Významnost je při prosazování alternativních trestů přisuzována negativním účinkům trestu odnětí svobody (jeden z výčtů těchto účinků představuje např. Černíková 2008:183). Vedle těchto negativních jevů jsou prezentovány i další důvody pro uplatňování tohoto pojetí, o kterých se mluví a jsou neustále popisovány většinou odborné populace (Karabec 2003, Rozum In Karabec, 2003, Kracík In Štern 2010). Hlavní relevance přístupu práce s pachateli popisuje Kracík (2010) podle zakladatele Zehra (2001) v těchto

bodech: Respekt - uplatňovaný ke všem zúčastněným; odpovědnost – nejčastěji ve formě motivování pachatele k obnově narušených vztahů; dialog - založený na účasti všech stran a jejich možnosti vyjádření se, která je také další principem - participace. Vyváženost poukazuje na potřebu obnovení rovnováhy v komunitě. Významnou relevancí je princip dobrovolnosti, který tímto respektuje svobodné rozhodnutí každého účastníka, pachatele nevyjímaje. Na závěr je zde důležitý také princip pospolitosti vytvářený v kontextu komunity a individuality, která poukazuje na jedinečnost každého jedince. Zároveň je však potřeba, aby oba dva poslední principy byly uplatňovány současně. Tyto principy jsou směřovány ve vztahu k činnosti restorativní justice. Karabec (2003) formuluje tyto principy více jako interpretace – způsoby porozumění páčání trestné činnosti.

Jednotlivým formám alternativních řešení trestné činnosti rozumím jako jednání zrcadlící interpretaci a význam přiřazovaný situaci pachatele („**způsob porozumění**“). Černíková (2008:190) dělí tyto druhy alternativních řešení podle toho, kdy se ve vztahu k řešení celé situace spáchání trestné činnosti aplikují, na tři skupiny: alternativy v trestním řízení (podmínění zastavení trestního stíhání, narovnání), alternativy k potrestání (upuštění od potrestání, podmíněné upuštění od potrestání alternativy v systému trestního práva hmotného) a nakonec také alternativy k trestu odnětí svobody, kam patří podmíněné odsouzení, dohled, parole, obecně prospěšné práce, peněžitý trest a jiné. Činnost pracovníka PMS ve vztahu k pachateli je směřována právě k naplnění většiny alternativních trestů (nespadá sem například pokuta), a to převážně ve formě získávání informací jako podkladů k uložení trestu nebo samotné naplnění alternativního trestu. V současné době PMS mezi svými odbornými činnostmi uvádí mediaci, práci s mládeží, obecně prospěšné práce, parole, práci s oběťmi, probaci, trest domácího vězení a trest zákazu vstupu. „Pojetí pachatele“ z hlediska restorativní justice uplatňované v České republice má také významnou relevanci kontroly, která je stanovena zákonem, vyhláškami i předpisy, kterými se probační pracovníci řídí a je obsažena ve většině výkonů alternativních trestů⁵.

Konkrétní významy a interpretace, které definují „pojetí restorativní justice“ v podání PMS sledují v dalších paragrafech Zákona 257/2000, a to pod nadpisem Práva a povinnosti úředníků a asistentů. Následně uvádím výtah bodů, které nepřímě zrcadlí porozumění pachateli a relevance tohoto pojetí (pro přehlednost jsou paragrafy zjednodušeny a jsou vybrány výrazy vypovídající o významu:

(§7) Probační pracovník

- 1) je povinen řídit se zákony, jinými právními předpisy a pokyny*
- 2) musí postupovat odpovědně, respektovat a chránit lidská práva a svobody, důstojnost člověka a vyvarovat se jednání, které by mohlo vést ke zmaření účelu trestního řízení nebo vzbuzovalo pochybnosti o jeho objektivitě a nestrannosti*
- 3) je oprávněn zjišťovat stanovisko obviněného i poškozeného k rozhodnutí.*
- 4) při porušení podmínek informuje o tom úředník předsedu senátu nebo samosoudce a v přípravném řízení státního zástupce.*
- 5) má právo v mezích její působnosti nahlížet do trestních spisů*
- 6) jsou povinni i po skončení pracovního poměru zachovávat mlčenlivost*

(srov. Zákon 257/2000, §7).

Toto „pojetí pachatele“ v sobě může obsahovat mnohé dilemata pro probačního pracovníka, neboť jeho pozice je na rozhraní dvou rozličných významů své práce: význam kontroly (v rámci výkonu státní moci) a význam pomoci (v rámci vztahu s pachatelem). Nakolik samotní pachatelé rozumí roli probačního pracovníka a jak jej interpretují je otázkou, která by jistě

stála za výzkum. Samotné “pojetí pachatele“ je tak v mnohém také rozporuplné, protože pachateli je přikládán význam někoho, kdo může nést zodpovědnost za své jednání, kdo má svobodu a kdo je součástí komunity, je veden k nápravě situace, kterou způsobil, ale zároveň je pod dohledem a kontrolou. Toto pojetí tak na jednu stranu přiznává jedinci určitý potenciál na nápravu, svobodu a respekt a na druhou stranu jej ale prověřuje a kontroluje. Zdá se tedy, že se jedná o pojetí, které balancuje mezi možnostmi a riziky pachatele, a to vše v podmínkách a možnostech společnosti České republiky.

3.3 Pojetí pachatele sociálních kurátorů

Sociální kurátoři jsou speciální sociální pracovníci, kteří se nachází v obcích s rozšířenou působností, svou činností se zaměřují na osoby ohrožené sociálním vyloučením a jsou součástí veřejné správy. Do skupiny osob ohrožených sociálním vyloučením patří také osoby po výkonu trestu odnětí svobody.

Práce sociálních kurátorů jako součást veřejné správy je vymezena v Zákon 108/2006 (ve znění pozdějších předpisů, v §92, písmene b), o kterém jsem se zmiňovala hned v prvním obecném “pojetí pachatele“ jako uživatele sociálních služeb („**autorem pojetí**“ je tedy opět ministerstvo). Tento zákon vymezuje činnost a působnost také sociálních kurátorů, kteří jsou interpretováni jako sociální pracovníci poskytující sociální služby. Základní premisy a hodnoty, z nichž tento zákon vychází, jsou tak totožné a již zmíněné v prvním pojetí, proto je již nebudu znovu uvádět. Popíši však ty části zákona a dalších informací, které mají přímý vztah k sociálnímu kurátorovi.

Toto “pojetí pachatele“ uplatňuje institut sociálního kurátora („**nositel**“), který působí pod obcemi s rozšířenou působností, kde je činnost zaměřena na osoby ohrožené sociálním vyloučením⁶. Mezi tyto osoby se počítají vedle osob po výkonu trestu také například osoby závislé na návykových látkách, osoby bez přístřeší aj. V České republice v současné době působí 295 sociálních kurátorů (tj. jeden kurátor na 35 637 obyvatel). Výklad a metodické pokyny tvořící praktické a uplatňované prvky pojetí je pak také utvářeno krajským metodikem (§ 67 odst. 1 písm. c) zákona o krajích č. 129/2000 Sb.), případně vyšším nadřízeným v linii státní správy (př. ředitel odboru sociálních služeb MPSV ČR), který instruuje a vede sociální kurátory v jednotlivých obcích. Můžeme říct, že interpretuje a vykládá zákon (108/2006) do praktických a specifických forem pro sociální kurátory.

Vymezení činnosti sociálních kurátorů jako **subjektů** tohoto pojetí v rámci působnosti obcí a krajů je popsána v § 92, b): *„Obecní úřad obce s rozšířenou působností koordinuje poskytování sociálních služeb a poskytuje odborné sociální poradenství osobám ohroženým sociálním vyloučením z důvodu předchozí ústavní nebo ochranné výchovy nebo výkonu trestu, osobám, jejichž práva a zájmy jsou ohroženy trestnou činností jiné osoby, a osobám, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností; přitom spolupracuje se zařízeními pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, s Vězeňskou službou České republiky, Probační a mediační službou České republiky, správními úřady a územními samosprávnými celky.“* Tento odstavec je doplněn pro sociální kurátory metodickým pokynem ředitelem odboru sociálních služeb MPSV ČR (Žárský, 2006), který daný text více vysvětluje a interpretuje jej jako *ustanovení, které podporuje rovnost uživatelů a slouží také ochraně společnosti před šířením nežádoucích jevů (kriminalita, závislosti všeho druhu, život na ulici atp.). Jde o službu tradičně známou jako sociální kurátor. (...)Obec s rozšířenou působností zaměstnává sociálního kurátora s působností pro celý správní obvod. Počet sociálních kurátorů by měl odpovídat skutečné potřebě měřitelné počtem případů. Obec musí umožnit sociálnímu kurátorovi výkon kontinuální sociální práce s pachateli trestné činnosti, tj. zejména také*

umožnit mu návštěvy ve věznicích a vazebních věznicích, a to během vazby, během výkonu trestu odnětí svobody a před propuštěním z výkonu trestu. Tento způsob sociální práce prokazatelně předchází vzniku sekundárních problémů spojených s uvězněním a zejména další trestné činnosti.“ V dalších bodech doporučených postupů se hovoří o specifickém přístupu a potřebě spolupráce s dalšími institucemi (VS ČR, Domy na půl cesty, OSPOD, Probační a mediační služba...) v případě sociální práce s mladými dospělými pachateli, o doporučených návštěvách ve věznicích před propuštěním, o potřebě informovanosti (o propuštění pachatele), ale také diskrétním způsoby práce s citlivými informacemi.

Samotným subjektem pojetí je sociální kurátor jako jedinec, který, až na výjimku ve velkých městech, pracuje individuálně v rámci obce s rozšířenou působností. Zákon 108/2006 o sociálních službách vymezuje stejně jako u jiných sociálních pracovníků jejich potřebnou kvalifikaci a patřičné vzdělávání, které vyžaduje vysokoškolské vzdělání (§110) Zákon 108/2006. Stejně tak *„je sociálním pracovníkům rovněž uložena povinnost v rámci dalšího vzdělávání si obnovovat, upevňovat a doplňovat kvalifikaci“* (§111, Zákon 108/2006).

V „pojetí pachatele“ sociálních kurátorů je **„objektem“** jedinec, ke kterému je činnost směřována interpretován jako osoba ohrožená sociálním vyloučením. Pojem „sociální vyloučení“ definuje Zákon 108/2006., podle kterého se sociální kurátoři řídí, jako *„vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace“* (§ 3).

Sociální kurátor jako pozice vytvořená státní institucí a definovaná zákonem představuje nástroj sociální politiky, což je **„horizont situace“** tohoto pojetí. Je tedy regulována a ovlivňována aktuální filosofií sociální politiky daného státu, který také zajišťuje jejich financování. Ve důvodové zprávě při překládání vládního návrhu zákona o sociálních službách k projednání Parlamentem ČR byly výdaje zdůvodněné potřebou zajištění služeb pro specifické cílové skupiny: *„Jedná se o výdaje spojené se zajištěním poskytování sociálních služeb osobám ohroženým sociálním vyloučením z důvodu předchozí ústavní nebo ochranné výchovy nebo z důvodu výkonu trestu osobám, jejichž práva a zájmy jsou ohroženy trestnou činností jiné osoby, a osobám, jejichž způsob života by mohl vést ke konfliktu se společností (specifické cílové skupiny). Pro tyto účely je nutné v obcích s rozšířenou působností zajistit působnost tzv. sociálního kurátora. Celkem se jedná o 227 osob na 0,8 úvazku. Celkové dopady na státní rozpočet jsou ve výši 63,56 mil. Kč, o které bude zvýšen příspěvek na výkon státní správy.“* (Výdaje ze státního rozpočtu na zavedení a zajištění systému In Gojová, 2009). Toto zdůvodnění i rozsah požadovaných výdajů vypovídá o připisovaných významech a relevancích.

Někteří autoři (Černíková, 2008) při popisu významů a interpretací v horizontu celé situace poukazují na problémy, které stojí na cestě k naplnění cílů sociálních kurátorů:

- Obtíže při obnovování základních materiálních podmínek klientů
- malé možnosti pro stupňovité integrování jedince do společnosti,
- velké administrativní zatížení sociálních kurátorů
- velká stále probíhající modifikace právních norem, vyhlášek, předpisů týkajících se oblasti poskytované sociální péče
- nedostatečné docenění významnosti a společenského přínosu této práce včetně její obtížnosti, náročnosti, ovlivňující i úroveň poskytované péče o pracovníky,
- s tím související možnost výběru zájemců o práci sociálních kurátorů a naplnění požadavků na odborné vzdělání.

Tento výčet poukazuje na možné vlivy a okolnosti, které výkon funkce sociálního kurátora determinují a tím i ovlivňují “pojetí pachatele“ z hlediska této pozice.

V “pojetí pachatele“ sociálních kurátorů je můžeme sledovat „**způsob porozumění**“ pachateli na úrovni činnosti (jak s pachateli pracují) stejně jako na základě literatury, která je směřována k sociálním kurátorům.

Sociální poradenství je jedna z forem sociální práce, kterou sociální kurátoři využívají a zákon jej přímo ukládá této roli sociálního pracovníka, a to konkrétně v § 37. Do sociálního poradenství zahrnuje základní i odborné sociální poradenství, které má za cíl poskytovat osobám potřebné informace přispívající k řešení jejich nepříznivé sociální situace (2) § 37). Stejný zákon také vymezuje konkrétní podobu této služby a dělí ji na základní činnosti mezi něž patří (a) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, (b) sociálně terapeutické činnosti, (c) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. V 3. odstavci Zákon 108/2006 také zmiňuje, že toto poradenství má být poskytováno se zaměřením na potřeby jednotlivých okruhů sociálních skupin osob (...). Zákon také zdůrazňuje nutnost ochrany osobních údajů a individuální nedotknutelnosti, což jsou relevance vztahující se na celý Zákon 108/2006 (§100).

Vedle činnosti sociálního poradenství popisuje tento zákon ještě další způsoby práce sociálního kurátora. „*Sociální pracovník vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálněprávních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace.*“ (§109).

Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory (Gojová, 2007:13) vymezuje ještě zvlášť činnosti sociálního kurátora v oblasti přímé práce s klientem. Tyto činnosti jsou v mnohém totožné s činnostmi sociálního pracovníka ve věznici, a to obzvláště v oblasti poradenství a práce s informacemi, ve zprostředkování kontaktu s rodinnou a jinými organizacemi a institucemi a spolupráce s nimi vůbec. Navíc zde má uvedené činnosti spojené s materiálním zabezpečením (*Vyjednává v zájmu klientů, je-li k tomu klienty zmocněn, především záležitosti spojené s ubytováním, zaměstnáním, zdravotním a materiálním zabezpečením po návratu do běžného života*). Jeho činnost je také výrazněji formulovaná ve vztahu přímé sociální práce s klientem (*Aplikuje metody kontinuální sociální práce, kterými minimalizuje následky nepříznivé sociální situace klientů. Usiluje o vytvoření optimálního socioterapeutického vztahu s klientem a pomáhá mu formulovat cíle spolupráce a nabízí klientovi alternativy strategií k jejich dosažení. Pomáhá zmírnit dopad vlivu rizikových skupin na klienta. Vypracovává program individuálního motivačního postupu při řešení aktuální situace klientů, kteří se ocitli v hmotné nouzi tak, aby došlo k odvrácení sociálního vyloučení těchto klientů. Na požádání poskytuje klientům asistenci při různých jednáních.*) Jmenovány jsou dále v seznamu činností také administrativní úkony (*Vede spisovou dokumentaci. Vede statistické výkazy.*) A nakonec je také poukazováno na významy ve vztahu k profesi sociálního pracovníka a jeho kvalifikace (*Dodržuje profesní etiku stanovenou Etickým kodexem Společnosti sociálních pracovníků ČR. Účastní se odborných konferencí, seminářů a celoživotního vzdělávání.*)

Ještě před dvěma lety patřila do působnosti sociálních kurátorů také výplata dávek v hmotné nouzi, kterou definoval Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, která upravovala poskytování finanční podpory fyzickým osobám k zajištění jejich základních životních podmínek (srov. Matoušek In Gojová 2009:12). Od roku 2012 však došlo ke změně a na základě sociální reformy přešla tato pravomoc na Úřady práce (Sbírka zákonů č. 366/2011). Tím bylo “pojetí pachatele“ sociálních kurátorů pozměněno, neboť již neobsahuje

předpoklad, že sociální kurátor by měl poskytovat pachateli finanční prostředky pro jeho základní materiální potřeby.

To, jak tento typ "pojetí pachatele" je chápán a interpretován můžeme sledovat také ve Studijních textech (Gojová, 2007), které sice zpracovali odborníci z Ostravské univerzity (jsou spojeny tedy spíše s akademickým pojetím), ale zrcadlí zkušenost a potřebnost praxe sociálních kurátorů. V těchto textech jsou uváděny kapitoly zabývající se zdravotními riziky práce a ochranou zdraví sociálního kurátora (Novotný:30-67), problematikou první pomoci, psychiatrickým minimem (Gabriela Mahrová, Marek Laštovica 67-98), problematikou hraničních klientů (Petra Vaňková), extremismem (Rostislav Chobola), vězeňstvím (Iva Günzlová), úkolově orientovaným přístupem (Alice Gojová), systemickou prací s jednotlivcem (Adéla Webrová) aj.

Zajímavým prvkem "pojetí pachatele" sociálních kurátorů jsou také vnímaná rizika, o kterých je kapitola Václava Šarocha. Ten v ní hovoří hlavně o základních rizikových situacích v práci kurátora, o komunikaci a komunikačních dovednostech, o teorii konfliktu, agrese, o kriminální agresi a mimo jiné popisuje teoreticky i na základě praktických zkušeností autora možnost řešení různých konfliktních situací. Dále tato kapitola obsahuje zásady bezpečného chování kurátora při výkonu jeho profese, problematiku prevence možných rizik a sebeobránných strategií. Nakolik jsou tyto body v souladu s každodenní praxí sociálních kurátorů by bylo vhodným úkolem pro výzkum.

3.4 Pojetí pachatele nestátních neziskových organizací

Vedle státní institucí, které vykonávají sociální práci s pachateli působí v České republice i několik nestátních neziskových organizací (dále jen neziskovky), které se zaměřují na pachatele trestné činnosti. Jejich "pojetí pachatele" je velmi různorodé. Toto pojetí, ve kterém shrnuji "pojetí pachatele" nestátních neziskových organizací, tak nepopisuje žádné konkrétní pojetí, ale pouze obecné prvky a charakteristiky. Jejich plné obsažení by představovalo hlubší analýzu práce neziskových organizací v České republice, které by rozsahem přesáhla rozsah a účel tohoto článku.

Pojetí pachatele, které je jedinečné pro každou neziskovku, je definováno („**autor pojetí**“) buď samotnými zřizovateli a zakladateli (může se jednat o jednotlivce, skupiny i instituce, př. církev), nejčastěji prezentované ve statutu neziskovky nebo filosofickými, náboženskými směry, ze kterých daná neziskovka vychází. Každá organizace má specifickou kulturu i filosofii a je inspirována či přímo založena na odlišných teoriích a konstruktech. Většina těchto organizací vychází z křesťanské filosofie (př. Charita, Diakonie aj.) zdůrazňující hodnotu člověka bez ohledu na jeho konání, milosrdenství, pomoc a odpuštění. Některé z nich jsou však také odrazem lidské filantropie a občanské iniciativy bez náboženských interpretací. Do určité míry jsou "pojetí pachatele" definována také státem, a to podmínkami, které jsou těmto organizacím při jejich činnosti vytvářeny. Například Zákon 108/2006 o sociálních službách jasně určuje podmínky pro mnohé nestátní neziskové organizace, které chtějí poskytovat sociální služby (viz "pojetí pachatele" jako uživatele sociálních služeb) a tím definuje do značné míry jejich jednání a diktuje jim určité interpretace a relevance pojetí pachatele. V případě, že organizace vykonává činnost, kterou nedefinuje jako sociální službu a nevyžaduje zařazení do registru poskytovatelů sociálních služeb, není tímto zákonem vázána, ale také nemá možnost žádat od státu finanční dotaci.

Specifická "pojetí pachatele" pak uplatňují konkrétní organizace („**nositelé pojetí**“) jako právnické osoby, které vytvořily projekt zaměřený na pachatele trestné činnosti. V České republice jsou to například Česká katolická charita, Maltéžská pomoc, o. p. s., SOS Centrum

Diakonie Českobratrské církve evangelické, Sdružení Podané ruce, Za branou, o. s. a Armáda spásy.

Subjekt tohoto „pojetí pachatele“ je sociální pracovník, který působí jako profesionál v dané neziskovce. Může se jednat o sociálního pracovníka v sociálních službách, koordinátora dobrovolnického projektu, ale také sociálního pracovníka jako dobrovolníka. Vzdělání a kvalifikace zde může být odlišná podle toho, zda se jedná o registrovanou sociální službu nebo ne. V tomto článku chápu sociální práci jako odbornou činnost prováděnou jedincem s minimálně středoškolským stupněm vzdělání se sociálním zaměřením. Podíl sociálního pracovníka na „pojetí pachatele“ prezentovaném a uplatňovaném v praxi může být velmi výrazné. Síla tohoto určení ze strany sociálního pracovníka je dána typem kultury organizace a silou zakotvení ve filosofických východiscích. Skutečný stav shody individuálních a skupinových, institucionalizovaných „pojetí pachatele“ v současné situaci v České republice není znám a stál by za výzkum.

Objektem v těchto pojetích jsou ve své základní podstatě lidé v těžkých životních situacích a v nouzi. V křesťanských organizacích se mluví o bližních. Organizace působící v rámci systému sociálních služeb státu využívají pojem „uživatel“ a rozšířené je také pojmenování „klient“. Jiná označení jsou dána specifiky dané organizace (př. v některých komunitách se může využívat křesťanského označení „sestra“, „bratr“).

Významným obdobím pro rozvoj neziskovek v rámci „**horizontu situace**“ je polistopadové období mnoha změn, v rámci kterých se otevřely možnosti pro občanské, církevní a charitativní sdružení a organizace obohacení dosud jen státem poskytované sociální pomoci (Černíková, 2008). Většina neziskovek čelí neustále finančním problémům, které pramení ze způsobu financování jejich služeb. Většina se snaží být registrovány jako poskytovatelé sociálních služeb podle Zákona 108/2006, ale ani tento statut negarantuje jistotu finančních příjmů. Mnoho neziskovek se tak snaží v rámci své činnosti provádět také fundraising a tím získat finanční podporu od jiných subjektů (právnických nebo fyzických osob). Financování, které by vycházelo ze strany samotných pachatelů je většinou nereálné ve vztahu k situaci, kdy pachatelé sami mají finanční problémy.

Způsob porozumění a relevance, které každá z neziskovek zdůrazňuje jsou různorodá. Každá z neziskovek využívá většinou nástroje, které má v rámci své organizace k dispozici. Může se jednat o poradenství, materiální pomoc, zapojení dobrovolníků, poskytování určitých terapií apod. Právě využívané nástroje a činnost, kterou daná organizace realizuje, je nejčastěji odrazem toho, jak pojímá pachatele, a na co v jeho životní situaci klade důraz a jak ji interpretuje. Relevance pak můžeme sledovat právě na způsobu, jak daná neziskovka svou činnost provádí.

Diskuze a závěr

Ve výše uvedeném textu se snažím odpovídat na poznávací otázku: „**Jaké institucionalizované typy „pojetí pachatele“ deklarují aktéři sociální práce s lidmi, jejichž jednání je posuzováno v České republice jako trestný čin?**“ V současné situaci v České republice jsem identifikovala pět základních typů „pojetí pachatele“, která se liší v mnoha prvcích „pojetí pachatele“. Jedná se o „pojetí pachatele“ jako (1) uživatele sociálních služeb, (2) jako osoby ve výkonu trestu odnětí svobody, (3) pojetí pachatele Probační a mediační služby ČR, (4) sociálních kurátorů a (5) neziskových organizací. Následující tabulka představuje stručný přehled kategorií s nejvýznamnějšími rozdíly těchto typů „pojetí pachatele“.

Tab. 1 Přehled kategorií pojetí pachatele

Pojetí pachatele...	Nositel	Subjekt	Objekt	Relevance
jako uživatel sociálních služeb	Registrovaný poskytovatel služby	Kvalifikovaný sociální pracovník	Uživatel sociální služby = člověk v nepříznivé sociální situaci	uživatel jako aktivní činitel, individuální potřeby, dostupnost, kvalita, důstojnost
jako osoby ve výkonu trestu odnětí svobody	Vězeňská služba ČR	Sociální pracovník ve věznicích	"Obviněný", "odsouzený"	práva a povinnosti pachatele, bezpečnost, sociální pracovník se řídí předpisy a paragrafy, má pravomoc
Probační a mediační služby podle restorativní justice v ČR	Probační a mediační služba	Úředník, asistent PMS (probační pracovník)	„Obviněný“, „obžalovaný“ a „odsouzený“	urovnání, uzdravení narušených vztahů, dialog, pokání, odpuštění a poté akceptace pachatele obětí, respekt, odpovědnost, participace, dobrovolnost, pospolitost, kontrola, probační pracovník je povinen se řídit zákony, jinými právními předpisy a pokyny
sociálních kurátorů	Sociální kurátor (obec s rozšířenou působností)	Sociální kurátor	Uživatel služby jako osoba ohrožená sociálním vyloučením	sociální začlenění, viz. relevance u pojetí jako uživatele sociálních služeb
nestátních neziskových organizací	Nezisková organizace	Př. Sociální pracovník, koordinátor...	Př. klient, uživatel, bratr...	Př. Lásky k bližnímu, odpuštění,

Ve společenské situaci v České republice se ukazuje, že významnou roli u všech typů „pojetí pachatele“ hraje stát, který pojetí v různých mírách definuje a ovlivňuje v rámci legislativy. Obzvláště silně je vázán ve svém „pojetí pachatele“ sociální pracovník ve věznicích a probační pracovník. Řízení se předpisy, legislativou a pokyny je významnou relevancí právě v těchto dvou pojetích.

Zajímavá je také rozlišná deklarace „objektu pojetí“, které svým označením přiřazuje různé významy lidem páchající trestnou činnost. Nejsou označovány podle typu trestného činu, ani podle specifických rysů osobnosti, ale pojmenování je často spojeno s akcí, kterou daný subjekt vůči pachateli realizuje. „Uživatel“ je v případě, kdy mu bude umožněno užívat určité služby, „odsouzený“, když ho společnost odsoudila k určitému trestu. Zároveň i uživatel v rámci konkrétní služby je specifikován – uživatel jako osoba ohrožená sociálním vyloučením, uživatel jako člověk v nepříznivé sociální situaci.

Nejzajímavějším dle mého názoru je pohled na rozličné „relevance“, které zrcadlí hodnoty jednotlivých institucí. Můžeme zde sledovat rozličné významy ve vztahu k rozložené aktivitě. S pohledem na „pojetí pachatele jako uživatele sociálních služeb“ prolínajícího se také s „pojetím pachatele sociálního kurátora“ a Probační a mediační služby můžeme sledovat očekávání aktivity ze strany pachatele. Oproti tomu „pojetí pachatele jako osoby ve výkonu trestu odnětí svobody“ neobsahuje téměř žádný předpoklad pozitivně definované činnosti, jako například spolupráce, dialog aj.. Činnost je zde formulována jako povinnost. Klíčovou relevancí je zde ochrana, a to ať už jako základních práv pachatele nebo společnosti. Domnívám se, že právě tato ne/očekávání výrazně ovlivňují konkrétní sociální práci s pachateli a mohou mít významný vliv také na jejich efekt. Sociální práce uskutečňovaná ve věznicích je pak službou, kdy veškerá činnost je na sociálním pracovníkovi a klient je pouze pasivním příjemcem konečných výstupů. To s ohledem na resocializační cíle považují za nevyužitý potenciál sociální práce s pachateli. Při důkladnějším zamyšlení nad ostatními

pojetími mohou dle mého názoru vyjít najevo další možnosti a oblasti poskytující prostor ke zkvalitnění sociální práce s pachateli.

Porovnání „způsobu porozumění“ konkrétních pojetí představuje mnohem složitější analýzu, neboť se jedná o velmi širokou škálu činností a interpretací, které by svým rozsahem přesáhly kapacitu tohoto článku. Jsou však výzvou pro další studii.

Výše uvedená analýza byla provedena na ose „nositele pojetí“. Má volba zrealizovaného dělení a analýzy byla dána tím, že považuji „nositele“, stejně tak jako „realizátora“ (toho, kdo uplatňuje) daného pojetí za klíčové v sociální práci s pachateli v České republice. Instituce, v rámci kterých jsou jednotlivá pojetí vytvářena, jsou významným konstruktem naší společnosti, bez něhož jen těžko je sociální práce systematicky a dlouhodobě realizovatelná. To je snadno viditelné při pohledu na rozsah a jednotlivé typy pojetí pachatele v rámci této sociální práce v České republice. Někdo by mohl říct, že všem jde o stejnou věc, kdy z hlediska sociální práce jde o snahu podpořit sociální fungování (Navrátil 2001) jedince ve společnosti. S hlubším pohledem na jednotlivé typy však zjistíme, že když dva dělají totéž, tak to není vždy totéž. Každý autor, nositel i subjekt rozumí situaci pachatele odlišně a otázkou je, zda dané porozumění je adekvátní k co nejlepšímu řešení problematiky pachatelů.

Značnou inspirací pro rozvoj možností a pohledů na práci s pachateli (nejen) v České republice může poskytnout také porovnání různých pojetí pachatele z jiných zemí a kultur. Při důkladnější studii „pojetí pachatele“ využívaných v jiných zemích bychom se setkali s mnoha novými a pro nás jistě i překvapivými interpretacemi situace pachatele. Tuto diverzitu jsem si nejvíce sama uvědomila při účasti na světové konferenci s názvem „Unlocking the second prison“ v Singarpuru v roce 2001, kde byly prezentovány různé způsoby řešení kriminality odborníky z celého světa. „Pojetí pachatele“ z hlediska sociální práce je výrazně ovlivněno vždy konkrétní kulturou a politickou situací, ale také postavením sociální práce v dané zemi ve vztahu k systému trestní justice. Například v USA existuje specializovaný obor forenzní sociální práce (forensic social work), který představuje průsečík mezi sociálním a právním systémem a o jejímž vývoji píše Mashí a Killian (2011). Skotsko vytvořilo celý jednotný systém kriminálně soudní sociální práce (criminal justice social work), který přiřazuje sociální práci s pachateli klíčový význam (Wilson, 2010). Mezi trendy současné euroamerické kultury jistě patří restorativní pojetí, které je u nás uplatňováno v rámci PMS. V každé zemi je však daný koncept upraven v rámci horizontu situace dané společnosti, klíčové relevance však by měli zůstat zachovány. Ve světě je spousta dalších pojetí pachatele vytvářených různými odborníky (kriminology, sociology aj.), které se pokouší různé subjekty v různých zemích implementovat. Vyjmenovat můžeme například *The Good Live model* (Purvis, Ward, Willis, 2011, Austrálie), *risk factor paradigm* (Farrington, 2000, UK) nebo koncept *desistance*, o kterém píše několik britských odborníků (Maruna, Porter, Carvalho 2004; McNeill, Weaver, 2010). Komparace takových pojetí v různých státech představuje výzvu pro samostatný článek, který předpokládá hlubší studium horizontu situace a dalších prvků pojetí v konkrétních zemích.

Tento článek měl za cíl být inspirací a podnětem k reflexi pro sociální pracovníky (nejen) pracující s pachateli trestných činů. K uvědomění si, jak a kým je v mnohém profesi sociálního pracovníka vymezena. Nejvýrazněji to můžeme sledovat v pojetích, které definuje zákon a tím diktuje sociálnímu pracovníkovi, jak má ke klientovi a jeho situaci přistupovat, jak na něj nahlížet, jak s ním pracovat. Tato tendence je snahou kontroly a garance kvality sociální práce ze strany státu a ve své podstatě se domnívám, že má významný vztah k legitimizaci sociální práce. Na druhou stranu však je otázka, zda neomezuje rozhled sociálního pracovníka a možné další efektivní způsoby práce s pachatelem. S přehledem

všech pojetí vyvstávají i jiné otázky: Jsou jednotlivé pojetí pro sebe navzájem podpůrné? Doplnují se? Nezpůsobují rozličné přístupy ke klientům jejich dezorientaci? Nejsou různá pojetí ve vztahu k sobě kontraproduktivní? Jak různé pojetí ovlivňují jednání pachatelů? Má být sociální pracovník pouze realizátor státní politiky nebo odborník s širšími možnostmi řešení? Jsou hlavním tvůrcem sociální práce politici nebo sociální pracovníci? Jaké jsou důsledky rozličných relevancí na způsob porozumění? Na všechny tyto otázky je možné hledat odpověď v dalších výzkumech a studiu literatury.

Ve vztahu k aplikaci zjištěných informací považuji za důležité pro studenty sociální práce dvě věci. Za prvé, aby studenti byli vybaveni informacemi, které formulují pozice v různých institucích a organizacích. Často studenti po škole vcházejí do praxe se zkrácenými očekáváními a dochází pak následně u nich k frustraci a deziluzi, když zjistí, že jejich role sociálního pracovníka sebou nese jiné významy a interpretace než které jim byly předkládány ve škole. Měli by být připraveni na možnost různých interpretací a měli by umět s nimi v rámci své profese pracovat. Druhou významnou funkcí využití těchto informací různých „pojetí pachatele“ je podpora reflexe studenta, který nastupuje na pozici sociálního pracovníka. Tato reflexe je důležitá nejen ve vztahu k očekávání od okolí ve vztahu k dané pozici, ale také v jiných oblastech. Důležitá je reflexe konfrontace vlastních významů, interpretací a relevancí nejen své pozice jako „subjektu pojetí“, ale také „objektu pojetí“, „horizontu situace“ a „způsobu porozumění“. To vše může umožňovat sociálnímu pracovníkovi pracovat jak se svými emocemi (v případě svých rozličných relevancí a relevancí dané instituce), tak s klientem a i v rámci rozvoje dané instituce nebo organizace.

V neposlední řadě je důležité uvědomění rozdílných pojetí a jejich vlivů a komponent podstatné pro managery v organizacích, v rámci kterých je sociální práce vykonávána a také pro zákonodárce a tvůrce legislativy, neboť výše uvedené informace ukazují, že pokud nastavení ze strany legislativy a metodik nebude kvalitní, tak i sebekvalifikovanější a lepší sociální pracovník zmůže málo.

Dalším významným podnětem pro praxi vnímám spolupráci profesních skupin sociálních pracovníků v rámci různých institucí, která by napomohla vzájemné provázanosti služeb, jejich konzistenci a tím i větší efektivnosti. Domnívám se, že pokud by sociální práce ve věznicích již vedla pachatele více k samostatnosti a k přijetí zodpovědnosti za řešení svých problémů, tak by to podpořilo efektivitu sociální práce s pachateli po výstupu. Tato jednotná strategie práce s pachateli a vzájemná spolupráce by se mohla také odrážet v metodikách, které by tak pomáhaly zakotvovat vzájemnou spolupráci a konzistenci sociální práce založenou na určitých relevancích. Domnívám se také, že by tím sociální práce podpořila svou legitimitu jako profese bez ohledu na typ instituce nebo organizace, v rámci které je vykonávána.

Výše uvedený text byl psán se snahou hledat obecně dostupné odpovědi na otázku po významech přiřazovaných k lidem, kteří páchají trestnou činnost a k jejich situaci. Jednalo se o významy, které definují instituce, v rámci kterých se realizuje sociální práce s pachateli. Uvědomuji si však, že je možné i já sama jako autorka jsem mohla nevědomě přiřazovat významy vlastní. V tomto případě budu moc ráda za zpětnou vazbu a také za podněty k diskusi, neboť ji považuji za důležitou právě pro reflexi profesionálů (sociálních pracovníků a jistě i zákonodárců a tvůrců legislativy). Schopnost reflektovat různé možnosti a způsoby porozumění životní reality, jak o ní píše A. Schütz totiž umožňuje otvírat nové cesty nejen

v sociální práci, ale i v celém systému státní politiky, která v rámci horizontu situace svým systémem ovlivňuje životní svět jedinců.

Nejpodstatnějším přínosem tohoto textu by však měla být inspirace k reflexi jedince. Každý sociální pracovník se může zamyslet nad tím, jaké jsou jeho relevance v práci s klientem? Jaké je jeho pojetí? Kdo je autorem jeho pojetí a jak je ovlivněn horizontem situace? Toto všechno jsou otázky, které mohou napomoci každému pracovníkovi k inovaci jeho práce s klientem.

Seznam literatury

ČERNÍKOVÁ, V. **Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity**. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008.

FARRINGTON, D. P. **Explaining and preventing crime: The globalization of knowledge**. In *Criminology*. 1999, roč. 38, č. 1, 1-24.

GOJOVÁ, A. (ed.). **Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory**. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007.

GOJOVÁ, A. (ed.). **Sborník studijních textů pro sociální kurátory**. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009.

GÜNZLOVÁ, I. **Vězeňství**. In GOJOVÁ, A. (ed.). **Sborník studijních textů pro sociální kurátory**. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, 172-213.

HLOUŠKOVÁ, Z. MAŤÁTKOVÁ, P. KOVALČÍK, J. RYBA, A. **Uživatel sociálních služeb z pohledu nového zákona o sociálních službách**. In SMUTEK, M. KAPPL, M. **Proměny klienta služeb sociální práce**. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006, 97-106.

<http://iregistr.mpsv.cz/> [on-line] [17.1.2013]

http://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners.pdf [on-line] [14.5.2013]

<https://www.pmscr.cz/o-pms/> [on-line] [13.1.2013]

INCIARDI, J. **Trestní spravedlnost: ústavní principy trestního práva, trestního řádu a nápravné výchovy**. Praha: Victoria Publishing, 1994

KARABEC, Z. **Restorativní justice: Sborník příspěvků a dokumentů**. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003.

KRACÍK, M. **Probační a mediační činnosti**. In ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. **Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů**. Praha: Portál, 2010.

- MARUNA, S. PORTER. L. CARVALHO, I. **The Liverpool Desistance Study and probation practice: Opening the dialogue.** In *The Journal of Community and Criminal Justice*. 2004, roč. 51, č. 3, s. 221-232.
- MASHI, T. KILLIAN, M. L. **The Evolution of Forensic Social Work in the United States: implications for 21st Century Practice.** In *Journal of Forensic Social Work*, 2011, roč. 1, č. 1, s. 8-36.
- MATOUŠEK, O. **Ukotvení práce sociálního kurátora v oblasti legislativy.** In GOJOVÁ, A. (ed.). **Sborník studijních textů pro sociální kurátory.** Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, 7-20.
- MATOUŠEK, O. **Základy sociální práce.** Praha: Portál, 2001.
- MCNEIL, F. WEAVER, B. **Changing Lives? Desistance Research and Offender Management.** Glasgow: SCCJR, 2010
- MUSIL, L. **Typologie pojetí sociální práce.** In TOKÁROVÁ, A. MATULAYOVÁ, T. (eds.). **Sociálna pedagogika, sociálna práca a sociálna andragogika – aktuálne otázky teórie a praxe. Spoločenskovedný zborník č. 23.** Prešov: AFPh 238/320.
- NAVRÁTIL, P. **Teorie a metody sociální práce.** 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 2001.
- PLASS, M. **Standardizace sociálních služeb ve vztahu k novému zákonu o sociálních službách. Tvorba sítě sociálních služeb.** In SMUTEK, M. KAPPL, M. **Proměny klienta služeb sociální práce.** Hradec Králové: Gaudeamus, 2006, 87-90.
- PURVIS, M. WARD, T. WILLIS, G. **The Good Lives in Practice: Offence Pathways and Case Management.** In *European Journal of Probation*, 2011, roč. 3, č. 2, s. 4-28.
- ROZUM, J. **Činnosti probační a mediační služby z pohledu restorativní justice.** In KARABEC, Z. **Restorativní justice (Sborník příspěvků a dokumentů).** Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003.
- Sbírka zákonů č. 366/2011
- SCHUTZ, A. **Collected papers.** Hague : Martinus Nijhoff, 1962.
- SMUTEK, M. KAPPL, M. **Proměny klienta služeb sociální práce.** Hradec Králové: Gaudeamus, 2006.
- ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D. **Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů.** Praha: Portál, 2010.
- Výdaje ze státního rozpočtu na zavedení a zajištění systému** In GOJOVÁ, A. (ed.). **Sborník studijních textů pro sociální kurátory.** Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009.

WILSON, M. **Criminal justice social work in the United States: Adapting to new challenges.** Washington, DC: NASW Center for Workforce Studies, 2010.

www.vscr.cz [on-line] [17.1.2013]

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

Zákon o Probační a mediační službě č. 257/2000 Sb.

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb.

Zákona o krajích č. 129/2000 Sb.

Zákonem č. 108/2006 Sb. o sociálních službách

ŽÁRSKÝ, M. Doporučený postup k vybraným otázkám vztahujícím se k působnosti obcí a krajů podle Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. In GOJOVÁ, A. (ed.). **Sborník studijních textů pro sociální kurátory.** Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, 19-21.

¹ vasickovapetra@gmail.com

² Pro zjednodušení budu používat pojem „pachatelé“

³ Pojem objekt je obecně používán jako synonymum slova předmět a označuje nejčastěji to, co je středem pozornosti. V humanitních vědách se s tímto pojmem někdy pojí představa určité pasivity. V našem případě však toto označení nenese žádné další interpretace ani představy o fenoménu takto označovaném. Jediným významem pro nás je pozornost, kterou k tomuto objektu směřujeme a po kterém se ptáme.

⁴Po amnestii prezidenta republiky se tento počet snížil

⁵ Činnost sociálního pracovníka a tedy jeho jednání je vymezeno v zákoně č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě v §4:

2) Probační a mediační činnost podle odstavce 1 spočívá zejména

c) ve vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech, kdy bylo rozhodnuto o nahrazení vazby probačním dohledem,

d) ve vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech, kdy byl dohled uložen, ve sledování a kontrole obviněného v průběhu zkušební doby, v kontrole výkonu dalších trestů nespojených s odnětím svobody, včetně trestu obecně prospěšných prací, ve sledování výkonu ochranných opatření,

e) ve sledování a kontrole chování odsouzeného v průběhu zkušební doby v případech, kdy bylo rozhodnuto o podmíněném propuštění odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody. ...

⁶ „Sociálním vyloučením je charakterizován stav v životě člověka, v němž existují překážky, jež jedinci komplikují nebo zamezují žít způsobem života, který je společností považován za běžný. Vedle tradičních titulů (věk či zdravotní stav) lze jmenovitě uvést sociální události, jež mohou vést k sociálnímu vyloučení, anebo příklady samotného způsobu života, který zapříčiňuje vysoké riziko sociálního vyloučení:

-
- experimentování s návykovými látkami či závislost na návykových látkách,
 - domácí násilí,
 - ztráta rodinného zázemí a bydlení (úmrtí živitele, rozvod, nefunkční rodinný systém) vedoucí k bezdomovství,
 - mnohdy zvolený způsob života „na ulici“.“ (Žárský, 2006)